

Kolozsvári univerzalitás

Erdélyi Lajos beszélgetése

Salamon Edvin festőművésszel

Kezdetben volt az ötágú síp. Hamarosan kiderült: van annak hatodik, sőt hetedik ága is. A politikai helyzettől függően, pontosabban: mit tart éppen kimondhatónak a sípok hangolómestere. Amikor erről volt szó, az Izraelben élő, több százézeres lélekszámú magyar-zsidó kultúrafogyasztó, sőt kultúrát termelő közösséget nem illesztették be a síp-koszorúba. Igaz, bizonyos vonatkozásban eltértek a nyugati emigráció, a nyugati diaszpórában élők világától. Ők nem azzal a szándékkal hagyták el szülőföldjüket, hogy majdan, kedvező politikai-gazdasági széljárás idején visszatérnek. Ők oda hazatértek.

Az egyes sípok is különféle hangszínből szólalnak meg – attól függően, ki fújja őket. Az Izraelben élő, magyar nyelvterületről származó képzőművészek között él egy markánsan megkülönböztethető erdélyi festőcsoport. Saját hagyományokkal érkeztek ide, hiszen a XX. században a kisebbségben élő erdélyi magyarok kisebbsége volt ez az anyanyelvi kultúrájához mindvégig ragaszkodó etnikum. Banner Zoltán a kilencvenes években megjelent úttörő művében – az *Erdélyi művészet a XX. században* – nem felejtkezett meg az Izraelben élő, erdélyi származású magyar-zsidó képzőművészekről. Am az ő anyaga is foghíjas.

Salamon Edvin ma Holon városában él, hatvanöt éves. Az izraeli festészet nemzetközileg ismert, kiemelkedő egyénisége. Negyven esztendeje alijázott Kolozsvárról.

SALAMON EDVIN: Nem szerveztünk külön erdélyi művészklubot, nem is tudnám elmondani a

Erdélyi Lajos fotója

teljes névsort. De sokan élünk itt. Fux Pali, Fux Szidi, Adler Adolf, Ditrói Tamás, fiatalok, akiket alig ismerek... például Katz Bandi. És nesztorunk, a szobrász Révész András. Felsoroltam azokat, akiket tisztellek, azokat is, akiket kevésbé.

ERDÉLYI LAJOS: 1961-ben távoztál Erdélyből. Akik bejáratosak voltak Séta téri műtermedbe – nemhivatalos értelmiségi találkozóhelyeink egyikébe –, nemzedékünk jelentős portréfestőjeként tartottunk számon. Addigra már elkészültél Földes László, Szilágyi Júlia, Kohn Hilél, Náthán Erna, Singer György arcmásaival. Úgy tűnt, sima út áll előtted, fiatalon „beérkeztél”. Nem tartoztál azok közé, akiket

üldöztek, akik kényszerűségből hagyták el szülőföldjüket.

S. E. Így igaz. Már főiskolás koromban felfigyelt rám a kritika, megyei és országos kiállításokra fogadták be kompozícióimat. Kivándoroltam, mert kamaszkorom óta meggyőződéses cionista voltam.

E. L. Holoni műtermedben véletlenül sem látok egyetlen portrét sem.

S. E. Paradox alaphelyzet: túlságosan fejlett pszichológiai érzékem távolított el a műfajtól. Munka közben annyira belemásztam portréalanyom egyéniségébe, hogy már felő volt: magam is feloldódom benne. Függőség alakult ki közöttünk. Veszélyeztette az egyéniségemet, függetlenségemet. Olyan ez, mint a börtönrács két oldalán helyet foglaló lény: rab és őrzője egyaránt fogoly.

E. L. Ez a felismerés egybeesett kivándorlásod időpontjával?

S. E. Éles cezúra volt. Kolozsváron, a diktatórikus rendszerben a hozzám közel álló baráti körben talán kevésbé tűnt zavarónak. Amikor megérkeztem új, választott hazámba, kellett a pénz, elvállaltam egy megbízatást. Gazdag család két csemetéjéről készítettem portrét. Gyönyörű villa, pompásan megterített reggelizőasztal... Kulturált mecénások. Nem kérték, pláne nem írták elő, hogy az arcképek „szépek” legyenek. Elhatároztam, hogy soha többé nem dolgozom megrendelésre. Tapasztalatom szerint portrét két formában készíthet a festő: vagy ő vásárol magának modellt, vagy fordítva, őt vásárolják meg. Ez utóbbit nem akartam: nem vagyok fodrász, aki a kívánt frizurát készíti el. Az alternatíva másik oldala sem lelkesített. Olyan az, mint amikor a primitív törzs titkos szertartásain túl szurkálja a babát; ezzel mintegy megöli annak élő hasonmását. Egyébként is, a portrézás rettenetesen kimerített. Olyannyira ismertem modelljeimet, hogy már-már felelősséget éreztem értük. Ezt Izraelben nem tudtam, nem akartam folytatni.

E. L. Ekkor fordultál az emberi arc helyett az állatvilág felé.

S. E. Nem azonnal. Volt egy hosszas absztrakt korszakom. Én az absztraktot a festészet grammatikájaként fogom fel. Be kell vallanom, ilyen felfogásban ki is fárasztott. Akkoriban állatot csak mellékesen, kedvtelésből festettem. Persze el kellett érzeknem egy ponthoz, amikor dönteni kényszerültem: merre tovább. Ez így folytathatatlan volt, festői skizofrénia. Arra gondoltam, hol van az megírva, hogy a művészi alkotás kimerítő, fárasztó foglalatosság legyen?! Miért dolgozzam lógó nyelvvel, ha megtehetem élvezettel is?! Arra már rájöttem: én ezeket az állatokat rettenetesen szeretem. Eleinte a világ csak érdekességével ragadott meg. Később, amikor azonosultam velük, sikerült minden gondolatomat, gondomat általuk is tolmácsolnom. Nem állítom, hogy ezek után is mindig örö-

mőben festettem... Ha jól megfigyeled az állatokról festett képeimet, könnyen megfejtethed üzenetüket: mindmegannyi önarckép. Én az állatokat nem kívülről szemlélem, mint az állatkerti látogató. Ha zebrát festek, magam is zebra vagyok, velük nyargalok a pampákon. Bika, tucatnyi sebből vérző bika a spanyol arénákban. Néha a véletlen szól bele a kompozícióim sorsába. Oroszlánokat akartam festeni, de sehogy nem sikerült, ami vászonra került, nem volt több illusztrációnál egy zoológiai tankönyvhöz. Fogtam a rongyot, hozzákezdtém lemosni a képet. Eközben, szándékomtól függetlenül, a vásznon előtűnt egy vadszamar fejje. Ilyen a véletlen. Amint felismertem, rádöbbenem: de hiszen ez én vagyok. Néhány óra alatt megfestettem az igencsak méretes képet. Kedvenc műveim közé tartozik.

E. L. Gyakran hagyatkozol a véletlen adta lehetőségekre?

S. E. A véletlennek mindig nagy szerepe volt az alkotásban. A probléma pusztán az, mennyiben fedezed fel önmagad ezekben a formákban: ennyi az egész. Úgy éreztem: ha oldalra fordítom a fejem, magam mellett látnám a többi vágató vadszamarat. Köztük létezem, ők én vagyok. Tanítványaimat – mert tanítok – hasonló szellemben igyekszem befolyásolni. Azonosuljanak a modellel, mozdulata-

ikkal, lelki világukkal. Akkor igaz a kép.

E. L. Harminc éve fested az állatokban testet öltő önarcképedet. Fogva tartanak. Nem igyekeztél szabadulni tőlük?

S. E. Vajon önmagától akar szabadulni a festő, amikor tematikát vált? A siker a legkonokabb foglárunk. Nehéz ott hagyni azt, amit egyszer a külvilág elfogadott tőlünk. Amit értékel bennünk. De az ellenkezője sem kizárt. Van úgy, hogy olyan kertet művelsz törhetetlen kitartással, amely ez idáig egy szem paradicsomot nem termett számodra. Kérdés, hogy valaha is fog-e teremni... De te mégsem adod fel. Mert mindennél erősebb a bizonyítás vágya. Honnét tudnám tehát, hogy a tematika rabságában vergődöm-e. Okosabb azt vizsgálni, miért tapadtam meg mellette. Századunk egyetlen igazi művésze, aki a folyamatos metamorfózis állapotában élt – Picasso. Rajta kívül senki más nem volt képes hasonló teljesítményre. Rembrandtnál a visszhangtalansággal, a megértés teljes hiányával magyarázható, hogyan lett egyre mélyebb, miközben megmaradt korábbi önmaga. Amíg sikeres volt, nem rendelkezett azzal a szabadsággal, ami lehetővé tette művészetének elmélyülését. Rubens, ellenkezőleg, sikerei talaján állva nem változtatott. Thomas Mann elismertségének csúcsán próbálkozott szerepcserével. Megírta az *Egy szélhámos vallomását*. Képtelen volt befejezni. Önmagát akarta adni, és eljutott egy olyan ponthoz, ahonnan nem volt bátorsága tovább lépni. Ennyit a tematika fogságáról.

E. L. Elképzelhető, hogy visszatérj valamikor kedvelt műfajodhoz? Régi barátaid ezt csodálták kolozsvári műtermedben.

S. E. Olykor magam is töprengek ezen. Hogy erő bennem ez a makacs kitartás, avagy gyávaság? Az öngyilkosjelölt dilemmájához hasonlóan helyeztet ez. Gyáva megfutamodás az élet adta gondok elől; de hihetetlen bátorság, erő kell a végrehajtásához.

E. L. Itt a mérlegkészítés ideje. Mikor és hogyan fogadott el az izraeli közvélemény?

S. E. Honnét tudhatnám teljes bizonyossággal, hogy egyáltalában elfogadott?! Van egy réteg, amelyik szereti a képeimet. A fiatalok. De nem a tanítványaim. Őket festészetre, nem pedig „salamonedvinségre” oktatom. Amit a műteremben csinálók, az olyannyira intim dolog, hogy képtelenség volna erről a katedrán szólni. Az izraeli közönség nem közömbös a képeim láttán. Szereti, vagy gyűlöli, de nem értéktelen. Ennek örvendek. A Rozenberg Galéria tulajdonosa mesélte, hogy Tel-Avivban a kirkatba helyezte el egyik nagyméretű kompozíciómát. Csődület keletkezett, apróbb forgalmi akadály. Az emberek vitatkoztak. Izraelben a művészbarát polgár nem úgy reagálja le a drámai pillanatokot, mint Kolozsvárott. Másként érzelmesek, és főleg nem hajlandók bevallani, hogy érzelmesek. Viszont – hitem szerint – az én festészetem annyira érzelemdús, hogy sokan félnek az átélésétől. Nem véletlen, hogy fiatalabb kollégáim közül sokan az „antiérzelemesség” híveiként igyekeznek utat törni maguknak.

E. L. Kolozsvárott, az ötvenes évek vége felé magad is tapasztalhattad, mennyire eluralkodott ott a tematika prioritása. Ha valaki „kényes” témát ragadott meg, az önmagában elegendő volt, hogy remekműnek kiáltssuk ki. A festői valőrök emellett némileg háttérbe szorultak. Így éreztem magam is,

amikor diplomamunkának a holocaust-tematikát választottad.

S. E. A preromantika korszakát éltük. A modern nacionalizmus érkezett meg – évszázados késéssel – Kelet-Európába. Nyugaton szerencsésen túljutottak ezen a fázison. Ott a racionalizmus uralkodik, olykor ellenszenves sterilitással.

E. L. Fontos eleme életednek a siker, legyen az anyagi vagy erkölcsi?

S. E. De mennyire. Siker nélkül nincs pódiumunk. Pódium nélkül a legnagyobb színész is némaságra ítéltetett. A siker, illetve a sikertelenség bonyolult viszonyban áll egymással. A megalapozatlan siker akár meg is béklyózhatja a művészi képzeletet. Számomra örök kérdés, mikor teljesedik ki egy művészi pálya? Amikor termő talajba vetted a búzát? Vagy jóval később, amikor már csak a termés begyűjtése van hátra? Ha a siker akkor ér utol, amikor már végeztél a betakarí-

tással, nincs több tennivalód a mezőn (avagy posztumusz érkezik meg), akkor ez pusztán elvi jellegű gond. Már nem segítheti elő az alkotást.

E. L. Izraeli festő lettél, aki eredetére nézve romániai, erdélyi magyar-zsidó művész voltál. Mennyiben határozzák meg létedet az itt felsorolt tények?

S. E. A kérdés reális, válaszom negatív. Földrajzi-etnikai származásunk csak kevésbé befolyásolja életművünket. Ezek szerint van Gogh hollandus, Vasarely magyar, Kandinszkij, Sztravinszkij orosz művész lenne? Vagy a műveikben hasznosított motívumok alapján – Brahms magyar, Csajkovszkij olasz, Dvořák indián zeneszerző, Picasso esetleg néger szobrász? Képtelenség. Eredményesebb kutatási terület: miféle intellektuális, kulturális hatások alakították, befolyásolták egyéniségünket. Esetemben a kolozsvári – hangsúlyozom kolozsvári, nem általában véve az erdélyi – mentalitás volt a meghatározó tényező. Ott értek a bizonyos kora gyermekkori élmények, amelyek egy életre kihatnak gondolkodásmodunkra, viszonyulásunkra egy adott környezethez. Személy szerint képtelen voltam szabadulni egy ötesztendősen megélt élményemtől. Szülővárosomban, Marosújváron apámék egy este nem engedtek levetkőzni. Télikabátosan fektettek be az ágyba. A szoba közepén néhány kézitáskába begyűrték a nélkülözhetetlen holmijainkat. Felkészültek a Vasgárda által beígért deportációra... Szerencsénkre ez ott, Dél-Erdélyben elmaradt.

Gyermekfejjel nyilván nem érthettem, mi történik körülöttem. De kitörölhetetlenül és mélyen megült lelkemben annak az estének a hangulata. Két év-tizeddel később ennek hatása alatt festettem meg diplomamunkámat, a holocaust-tematikával. Azt akarom mondani: nem születünk bele steril üvegcsébe, nem vagyunk egy biológiai labor vegytiszta terméke. A kislíba is, ha kibukdácsol a tojásból, az első mozgó lényben véli fölfedezni az anyját. Ilyen értelemben én is magammal hoztam, hurcoltam a szülőföldem élményanyagát. Ha Skandináviából jövök, nem az vagyok, aki ma itt, Izraelben. No, de Romániából jövök, úgy, ahogyan fogalmaztad, romániai-erdélyimagyar-zsidó festő volnék. Csak-hogy időközben megváltoztak a társadalmi-földrajzi koordinátáim. Az itteni lét, a folyamatos feszültség, az egymásba átnyúló háborúk – mindezek nyomot hagynak vásznaimon. Nyilván nem közvetlenül, áttételtől mentesen.

Van azonban valami, amit minden körülmények között vállalok. Ez a „kolozsváriságom”. Magam-

mal hoztam azt az univerzális kultúrát, amely mellé jelzőként bátran odatehetjük a „kolozsvári” szócskát. Nem volt az valamiféle lokális műveltség. Az a város, azokban az években, nyitott szemmel és nyitott lélekkel figyelt a nagyvilágra. Volt szegénység és a diktatúra által ránk mért zártság. De kultúrlényként különleges szerencsémnek tartom, hogy ott és a magam által kiválasztott baráti környezetben alakult ki világlátásom. Diktatúra volt, cionista voltam, mindenképp el kellett jönnöm. Hatvanévesen bonyolult dolog lenne akkori önmagamról érvényes ítéletet mondanom. Az ottani neoromantikából csak a súlyos érzelmi telítettséget hoztam magammal. Hogy mármost ez utóbbi mögött „kolozsváriságom”, erdélyi magyar-zsidó mivoltom, sántaságot okozó súlyos balesetem rejtőzik-e? Harmincöt éve tartó idegenségem választott és szeretett új hazámban? („Európai?”, kérdik udvariasan, de korántsem bóknak szánják a kérdést.) Nehéz válaszolnom, talán nem is akarok. Nem operáltatom ki a szemem csak azért, hogy elvégezhessem a magam analízisét.

E. L. A Vasarely Galéria ajánlotta fel termeit, hogy bemutasd életművedet. Figyelembe véve vásznaid méreteit (köztük a több négyzetmétereseket), továbbá hogy neked kell állnod a szállítás költségeit – bizonyára gondolkodnod kellett: érdemes-e ráállnod erre a vállalkozásra. Feltehetőleg a budapesti műgyűjtők vásárlásaiból nem sok jövedelemre számíthatsz. Miért olyan fontos számodra az ottani megméréstetés? Érzelmileg nyilván nem vagy azonos helyzetben azzal a Kanadába „elcsángált” kollégáddal, aki öregségére vissza akart találni hazájába?

S. E. Hosszú a kérdés. Igen, anyagi, pecuniális motiváció itt nem játszik szerepet. Ami pedig a lelkieket illeti. Igaz, nem vagyunk „idegenbe szakadt” magyarok. Itthon vagyunk, valamennyien, Erdélyből származók. De én, magamról beszélek, maradtam, ami ott is voltam: kolozsvári, Séta téri művész. Szeretném, ha otthon is szeretnének, vagy legalább ismernének. Ha megismernék itteni, megújult arcomat.